

At blive et menneske

- om mit forhold til kirken og kristendommen i 2016

For nogen tid siden stod der en tilløben kat udenfor vores dør. Køn var den sandt for dyden ikke med sine tilfældigt spredte røde og hvide aftegninger, og kær var den heller ikke, skulle det vise sig. Jeg har haft en del katte i mit liv, og de har altid fælles, at vi havde en form for gensidigt forhold. Det var sjovt eller rart at være sammen med dem, fordi de så at sige udviste 'menneskelige' træk i deres leg eller kælenhed. Det gør denne kat ikke. Den er aldeles udenfor menneskelig rækkevidde. Hver gang vi nærmer os, hvæser den, og forleden rev den mig på hånden, da jeg prøvede at æde den. Sådan skal en kat ikke være – synes vi. Det, vi er mest fortørnede over, er dens absolutte mangel på taknemmelighed. I stedet for at spinde og gnide sig hengivent op ad vores ben, når vi kommer med mad til den, hvæser den ad os og slår ud efter den hånd, der fodrer den.

Nu kan man jo anskue kattens opførsel ud fra forskellige målestokke. Som dødirriterende og utaknemmelig eller måske i virkeligheden som ærlig og redelig. Den opfører sig for så vidt ikke anderledes, end en hvilken som helst normal vildkat ville gøre - en kat der nægter at lade sig domesticere som så mange af sine mere eller mindre tamme artsfæller. Kom mig ikke for nær, sære mennesker! Måske irriteres vi på den, netop fordi vi ikke kan gøre den tam og sød – gøre den til 'vores lille mis' - men den gør jo bare, hvad den skal og er sig selv.

Måske er jeg dybest set misundelig på vildkattens måde at være på, omend den forekommer mig noget ensom i sin ophøjede, hvæsende frihed. For af en eller anden grund får den mig til at overveje mit gudsforhold og dermed mit forhold til mine medmennesker og til mig selv. Man kunne jo godt vove det spørgsmål, om den Gud, vi bekender os til – 'tror på' som det så mangetydigt hedder - ønsker domesticerede (søde) mennesker, der viser deres taknemmelighed mod og afhængighed af deres 'herre' - f.eks. gennem lovprisning, bekendelse og bøn, sådan som det vel er tilfældet for de fleste såkaldt religiøse mennesker - eller om Gud måske i virkeligheden ønsker sig frie 'vilde' mennesker, der som katten bare lever deres liv uden forstillelse med glæde og sorg og alvor ærligt og redeligt i henhold til deres menneskelighed. Jeg tror, mange mennesker opfatter deres tilværelse som sådan et underdanighedsforhold i forhold til deres forskellige 'herrer'. Det er i hvert fald, hvad det hierarkisk opbyggede samfund gerne ser, og hvad mange statsautoriserede religioner derfor også handler om. At tro på Gud bliver på den måde betragtet som en skyldighed. Som et troskabsforhold, hvor tjenerne 'skylder' deres herrer alt og derfor forventes at vise denne skyldighed i form af æresbevisninger og taknemmelighed og et liv i overensstemmelse med Herrens vilje. Præcis det, som katten pure nægter.

Den tyske filosof Friedrich Nietzsche (1844-1900) angriber bl.a. i bogen *'Moralens Genealogi'* både jødedom og kristendom for at docere en umenneskelig slavemoral, hvor netop den evige skyldighed og medfølgende underdanighed gøres til den højeste etik på bekostning af den naturlige menneskelige storhed, som kommer til udtryk hos det frie menneske. Religionen omsmelter i sit underjordiske falskmøntnerværksted menneskelig svaghed til fortjeneste, afmagt til godhed, ængstelig nedrighed til ydmyghed, ufrivillig underkastelse til lydighed. Alt sammen tåles i lyset af det kommende gudsrige, hvor alle roller skal byttes om. Indtil da lever man 'i troen', 'i kærligheden', 'i håbet'.¹

Da jeg var 15 år gammel, fik jeg mit endelige knæk som kulminationen på en mislykket opdragelse, der systematisk havde kuert mig som menneske - eller måske forgæves havde søgt at gøre mig til et civiliseret menneske. Jeg blev ydmyget af min far og døde for så vidt

indvendigt, blev indadvendt og mut, ligeglad med alt og alle, kun optaget af at slippe nogenlunde uset gennem livet. Som 16-årig længtes jeg efter pensionen! Jeg nægtede at tage ansvar for mit liv og finde min plads som medarbejder i det samfund, jeg hele tiden var på kant med. Jeg blev introvert, som det hedder nu om dage – krummet ind i mig selv, som Luther vist sagde, i en angstfyldt, barnlig selvoptagethed, jeg aldrig for alvor er kommet ud af. Opdragelsen betød – stik imod hensigten forhåbentlig – at jeg egentlig ikke har haft det bedste forhold til livet. Og det er jo i sig selv en ganske utaknemmelig konstatering både overfor den Gud, som gav mig livet og de kærlige forældre, som opdrog mig i den bedste mening, men livsleden og frygten for mennesker satte sig altså fast – kun mildnet af kærlige medmenneskers mirakuløse overbærenhed.

Måske er det disse erfaringer med opdragelsen, der får mig til at overveje, om jeg er den eneste, den er mislykkedes for. Om det er mig, der var noget galt med, eller om det er opdragelsen, som jeg lærte den at kende, der i bund og grund er umenneskelig, så den virker stik imod hensigten? Det kan godt være, det kan lykkes at skabe gode og nyttige samfundsborgere, der i modsætning til mig finder sig til rette i samfundet, men spørgsmålet er, om det er det, der er meningen med livet. Evangeliet antyder noget andet. Høflighed og godhed, skyldighed og underdanighed og menneskelig kræmmerretfærdighed gør ikke et menneske godt eller sandt menneskelig. Tværtimod. Evangelisk set mister vi livet, når mit egentlige selv – min gudbilledlighed - bliver fortrængt til fordel for denne maskerede af tillærte attituder, der skal sikre os vort udkomme. Angsten og ikke glæden kommer til at fylde vort liv lige under den smilende overflade – den stadige angst for at træde forkert eller blive trådt på eller for at miste vort udkomme.²

Selvfølgelig skal børn lære at begå sig i vores samfund og i livet, og det er en stor opgave for familie og pædagoger, men skal barnets grundholdning til sig selv og sine omgivelser også 'opdrages'? Sæt nu, at jeg ikke opfatter mig selv som afhængig eller skyldig? Hvis jeg oplever mig selv som u-skyldig? Hvis jeg nu har den barnligt naive opfattelse, at livet nok er Guds gave, men en fri gave i den forstand, at den ikke kræver noget til gengæld? Heller ikke denne velopdragne og skyldige taknemmelighed, som jeg ifølge mit samfund og min opdragelse bør vise Gud og hvermand? Hvad nu, hvis jeg blot tør være mig selv ærligt og redeligt, som jeg nu er, med en selvfølgelig ret til det liv, jeg har fået – en ret, jeg ikke først skal gøre mig fortjent til gennem mere eller mindre korrupt eller halelogrende adfærd? Hvad nu, hvis jeg ikke vil tæmmes?

Populær bliver man i hvert fald ikke, hvis ikke man spiller sin rolle - hverken som kat eller som menneske. Nogen vil endda mene, at man bliver et u-menneske, fordi et menneske uden skyld er et menneske uden substans – uden ansvar, som det hedder. Man bliver heller ikke taget alvorligt, og da slet ikke som kristen, for de fleste opfatter netop kristendommen som én stor skyldighed – én stor taknemmelighed f.eks. mod den Gud, der har skabt mig eller den Jesus, der ofrede sit liv for mig. Man falder fuldstændig udenfor fællesskabet som den sært uhøflige kat, vi betragter som hjerneskadet, og ensomheden lurer lige om hjørnet. *'Hvad har du gjort for Herren, som for dig sig gav?'*³ lyder det almindelige kristne spørgsmål, som altid har fået mig til at bøje hovedet i skam. Det er åbenbart ikke nok at være sig selv. Eller er det?

Farmor

Jeg har aldrig kendt min farmor. Desværre, for hun var efter sigende et ualmindeligt sødt, gæstfrit og imødekommende – ja, i ordets bedste betydning et godt og kristent menneske. Hun døde på Augustenborg i 1944, mens jeg først blev født i august 1949. Augustenborg var en sindssygeanstalt, som det hed dengang, og her tilbragte min farmor sine sidste år som alvorligt psykisk syg. Det fortælles, at min far besøgte hende få dage, før hun døde, og da han skulle til at stige ind i bilen for at køre hjem efter besøget, som må have været forbundet med dyb smerte, kom farmor løbende ud til bilen i sin slåbrok, ivrig efter at få sagt noget til ham: ”Jeg

gjorde jo altid bare, hvad jeg skulle – det var aldrig mig selv. Aldrig! Farvel, lille Alfred.” Og med de ord løb hun ind igen, og min far kørte formentlig grædende hjem.

Det var min mor, der fortalte mig denne historie. Min far har aldrig omtalt den – i hvert fald ikke for mig. Det gjorde hun for mange år siden, men jeg har aldrig glemt den – måske fordi jeg kan se ikke så lidt af mig selv i min farmors sidste ord til min far, og så fordi ordene forekommer mig at udtrykke noget nær det mest tragiske, jeg kan forestille mig. For sent at opdage, aldrig at have været sig selv. Det vil jo sige, at jeg aldrig har været et frit menneske. Måske har jeg som farmor både været sød og god og kærlig og er måske endda blevet hyldet for det af Gud og hvermand, og får en smuk og bevægende begravelse engang, men det egentlige – meningen - det, som gør mig til menneske - det kom jeg aldrig i nærheden af. Var det det, min farmor opdagede så alt for sent, så hun blev sindssyg af det?

At være sig selv kommer ikke af sig selv. Det handler om at turde det - at vove springet. Og der er ingen tvivl om, at samfundet, bredt forstået, helst ser, at man bare bliver, hvor man er. Bliver liggende i havnen for rebede sejl. Lever det forventelige liv 'i kald og stand', hvor man nu kan gøre sig nyttig med de evner og de gaver, man har fået. At blive til noget er i samfundets øjne identisk med at blive til gavn og nytte for fællesskabet. Det er vel også det, vi først og fremmest opdrages til. Men spørgsmålet er, om ikke der hører andet og mere til det at være et helt menneske end at være en god og nyttig samfundsborger – at blive til noget.

Frelsen

Ifølge Bibelen indvarslede Jesus en ny frihed til mennesker – frelse, som de gamle sagde. En helt ny orden, som gik stik imod den herskende verdensorden – imperiernes, kongerigernes, religionernes - kort sagt civilisationens - altdominerende verdensorden, som også er vores normale orden på trods af 2000 års kristendom. (Det skyldes ikke mindst, at kirken allerede efter 300 år solgte sin herres sjæl og gik i civilisationens tjeneste, hvor den tilsyneladende har befundet sig udmærket siden). Jeg forstår denne nye orden, Jesus bragte bud om i ord og handling, som Guds oprindelige mening med menneskelivet. Altså som det gudskabte liv i modsætning til civilisationens liv. Sådant formulerede Jesus det selv ifølge beretningerne om ham. Frelsen er altså ifølge evangelierne en frihedshandling, der sætter slaven fri – ordret: frihalser ham, så jernringen om hans hals falder til jorden sammen med alle lænkerne. Det er et umådeligt stærkt billede, som minder os om, at vi nok er født frie – født som Guds børn - men at samfundet – herunder ikke mindst religionen og den opdragelse, der udspringer af den - ganske hurtigt ifører os de lænker, vi så skal kæmpe med resten af vores liv. Man kan med en vis ret hævde, at civilisationen stjæler liv og frihed fra mennesket derved, at civilisationen gør sig selv til menneskets Gud og mening. Eller med Bibelens manende ord: Kejseren slår Guds søn ihjel. Det er vel ikke tilfældigt, at kejseren påstår, han er indsat af Gud, og at kongen stadig er konge 'af Guds nåde'.

Det handler om menneskesynet. Civilisationen har et ganske andet menneskesyn end det, Jesus kæmpede for. For civilisationen er det enkelte menneske ikke født frit, men mildt sagt ufærdigt – groft sagt ondt eller - som kirkefaderen Augustin og dermed kirken formulerer det: avlet i synd og født som en synder. Derfor skal mennesket fra fødslen af opdrages og formes, så det kan indgå i samfundet – så det kan gøre gavn til glæde for fællesskabet, hvilket i sig selv kan være meget godt, men det er ifølge Jesu provokerende budskab ikke dét, der er meningen med et menneskeliv. Tænk bl.a. på hans mærkelige udsagn om spædbørnene: Hvis ikke I bliver som dem, kommer I slet ikke ind i Guds rige. Eller hans opfordring til den rige yngling, der spurgte efter meningen: Giv din rigdom væk og kom så og følg mig! Meningen med et menneskes liv er *Guds* mening – ikke civilisationens, og for Gud er ethvert menneske ifølge Jesus i sig selv mål og ikke blot, som for civilisationen, middel for noget højere – f.eks. for civilisationen selv. Ifølge Bibelen er verden skabt for menneskets skyld, hvilket bl.a. fremgår med al poetisk

tydelighed af den første skabelseshymne. Ifølge civilisationen er mennesket til for verdens skyld.

Det kan så være, som det vil, og man kan med en vis ret hævde, at civilisationen har bragt os (i hvert fald nogle af os) meget godt, men under alle omstændigheder er det vigtigt, hvordan jeg opfatter mig selv som menneske – om jeg for eksempel mener, jeg er til for andres skyld, eller om jeg opfatter mig selv som et menneske, der bestemmer selv – et menneske med Guds myndighed (er det ikke det, der ligger i at være skabt?). Hvad er jeg værd i mine egne øjne?

Som sagt ser jeg i høj grad et menneskeliv, der ikke har andet mål end at gøre andre tilpas, når jeg ser tilbage på mit eget, men også på andres liv. For så vidt et angstfyldt liv uden mål og med, hvor det at ville sig selv betragtes som hovmod hvis da ikke ligefrem som en forbrydelse. Ikke ulig min farmors liv, sådan som hun angiveligt selv oplevede det i et lyst, fortvivlet øjeblik på sine gamle dage. Der er noget frygtsomt, kamæleonagtigt over sådan et liv, der hele tiden tilpasser sig andres forventninger uden nogen sinde at komme i nærheden af sig selv. Man er i et og alt en afglans af andre, hvor man i virkeligheden skulle være en afglans af sin Gud og skaber for at blive sig selv – eller for den sags skyld blive myndig. Men tro og angst går ikke i spænd sammen så lidt som kærlighed og frygt gør det.

Troens svære valg

Der er altså en sammenhæng mellem mit indre angstfyldte og dermed 'vantro' sind på den ene side og mit forhold til verden eller mine medmennesker på den anden. Frygten får mig til at tilpasse mig verden og min næste, så jeg gør, hvad der efter min opfattelse behager dem, så de ikke skal vende sig imod mig, overfalde mig eller forlade mig. Troen får mig derimod til at 'behage' Gud, så jeg tør være mig selv som det frie menneske, jeg i troen er, som skabt i Guds billede. Det er altså et spørgsmål om at tilbede Gud eller 'denne verdens fyrste' – altså djævelen. Præcis det valg, Jesus ifølge evangeliet blev stillet overfor. Det afgørende eksistentielle valg mellem 'alverdens riger og al deres herlighed' på den ene side og Guds rige på den anden. Tror du på Gud, eller tror du på politiet? kunne man spørge med Tolstoj.

Kun i denne eksistentielle og dialektiske sammenhæng giver det mening at sige, at jeg tror på Gud – underforstået: fremfor djævelen eller fremfor 'verden'. Dermed siger jeg, at jeg tror på mig selv som et Guds menneske, og at jeg derfor ikke ligger under for verdens eller mine medmenneskers dom, som intet betyder, så længe mit egentlige borgerskab er i Guds rige. Jeg er blevet et helt menneske – dvs. et grænseløst og betingelsesløst elsket menneske i modsætning til den arme synder, der først skal opdrages af samfundet for at blive noget værd. Og det er jo det, som på sæt og vis *er* evangeliet, der gerne skulle udmøntes i netop denne tro. Ja, på sæt og vis, for dermed er alt ikke sagt, selv om præsten ofte slutter sin prædiken her med Guds grænseløse kærlighed. For dette troens afgørende eksistentielle valg er ikke den engangshandling, som dåben ellers tyder på. Det foregår hele tiden i alle de valgsituationer, vi som mennesker hver eneste dag stilles overfor. Alle mine beslutninger helt ned til den allermindste uoverlagte bemærkning er i virkeligheden et valg mellem Gud og djævelen, og det er på ingen måde givet på forhånd, hvem eller hvad jeg vælger at tilbede – heller ikke selv om jeg kalder mig kristen. I den forstand kan man ikke være 'troende' selv om man så går nok så meget i kirke – man kan kun håbe på at blive det i de valg, man altid står overfor i livet.

Det kan nok få en og anden til at fravælge valget, så at sige, simpelt hen fordi det bliver for voldsomt, hele tiden at skulle vurdere og vælge selv med risiko for at vælge forkert. Og så overlader man det til andre: til samfundet, til den herskende moral eller den gældende norm; til 'loven' bredt forstået eller til religionen. Man gør, som farmor, hvad man skal og lever fint med det. Spiller sin rolle, som man har lært. Bliver sikkert også både respekteret og afholdt, men hvad gavner det et menneske, om han vinder den hele verden, men må bøde med sin sjæl – sin frihed og sin menneskelighed? Menneskesønnens barske ord er ikke til at komme udenom. Det liv, han opstiller som det virkelige liv, er et liv med frihedens og dermed valgets

byrde, og det er langt fra noget behageligt liv – i hvert fald ikke i verdens øjne – sådan at tage Jesu åg på sig og bære hans kors. Det kan meget nemt komme til at koste ens gode rygte og ens venner, fordi det altid vil være i opposition til verden, sådan som Jesu eget liv var det. Men det er et sandt liv. Det *eneste* sande liv. Livet efter Guds mening.

Dualismens dilemma

At være kristen er altså rent konkret at turde vælge mennesket fremfor systemet. Gud fremfor kejseren. Jesus fremfor statsreligionen. Mig selv fremfor min anerkendelse. Deri er livet – det sande menneskeliv. Det liv, som er Guds mening med ethvert menneske. At være kristen er ifølge Jesu lignelser (og hans helbredelser) for eksempel at vælge omsorgen og respekten for det menneske, som samfundsnormaliteten undertrykker og udstøder: det ene bortløbne får, der blev fundet på trods af al fornuft, den fortabte søn, der kom hjem til fest og ikke til vrede, de arbejdsløse daglejere, der fik ligeså meget i løn som de hårdtarbejdende, den blødende mand i grøften, der blev samlet op af fjenden, de vanføre, spedalske og udstødte, der blev inviteret til bryllupsfest, tolderne og synderne, han spiste og drak sammen med osv. At være kristen er dermed ifølge evangeliet at turde gå imod den herskende verdensorden og den gældende retfærdighed, der opdeler mennesker i gode og onde, rigtige og forkerte, alt efter om de gavner samfundet (systemet, staten, kejseren, næsten) eller ej, og som opdrager og styrer mennesker med trusler om straf og løfter om belønning. At være kristen er at protestere imod enhver form for 'ofring' af det enkelte menneske 'i sagens tjeneste' (hvilket ifølge sagens natur må gøre kristendommen til en ikkevoldelig bevægelse, når nu ingen 'sag' er værd at slå ét eneste menneske ihjel for). At være kristen er vel også at vise omsorg for hele det skaberværk, Gud ifølge Bibelen har sat os til at bestyre. Det er ikke vores, men Guds, hvilket vi ofte glemmer, når vi i grådighed mishandler jorden og skalter og valter med den efter vores eget forgodtbefindende – eller rettere efter begærets djævelske forgodtbefindende.

Der er disse to riger: Kejserens eller djævelens på den ene side og Guds på den anden. Det er en ældgammel dualisme mellem det onde og det gode – mellem himmel og helvede - som bl.a. har sine rødder tilbage i den oldpersiske Zarathustralære fra o. 500 f. Kr., og som stadig gennemsyrrer vores kultur. En oplevelse af den menneskelige splittethed mellem det gode og det onde. Det har givet anledning til de kendte opdelinger af mennesket i sjæl og legeme eller kød og ånd, og ikke mindst for de kristne har det betydet en opdeling af tilværelsen i en dennesidig (legemlig) og en hinsidig (åndelig) tilværelse med døden som skæringspunkt. Desværre er den dennesidige tilværelse (vores liv, som vi kender det) ofte blevet opfattet som et foreløbigt liv i forhold til den hinsidige evige lyksalighed, hvilket bl.a. har bibragt dette liv en påfaldende tålsomhed overfor de urimelige forhold, som civilisationen medførte. Som civilisationens tro tjener, har kirken gennem århundreder været med til at fastholde en folkelig passivitet, der tillod magthaverne at skalte og valte med masserne efter forgodtbefindende.

Jeg vil ikke underkende dualismen som et godt udtryk for erfaringen af den menneskelige splittethed, men det giver ingen mening - og jeg mener heller ikke, der er noget særligt bibelsk belæg for det – når man så at sige flygter fra ansvaret for dette liv ved at gøre det 'uegentligt' eller ligefrem 'syndigt' i forhold til en forestilling om et saligt liv efter døden. Heller ikke, hvis man indfører straf og belønning i det hinsidige i form af himmel og helvede. Guds rige er for mig at se et billede på et særdeles nærværende liv i denne verden – det liv, som er skildret ovenfor: livet i kamp for det enkelte menneske og for Guds verden – frihedens og valgets barske, men sande liv. Som Jesus siger: Guds rige er midt iblandt jer – altså her og nu!

Jeg har altid haft svært ved at forholde mig til et liv efter livet i denne verden. Allerede som ganske ung foreholdt jeg min far, der var præst, min tvivl, og hans kommentar var et: bare vent! antageligt underforstået: til døden nærmer sig. Nu er jeg så kommet halvtreds år nærmere døden, uden at min holdning har ændret sig. Ikke blot fordi min fantasi og indlevelse tilsyneladende ikke slår til, men først og fremmest fordi tanken for mig at se – så smuk og

trøstende den end kan forekomme (hvis man da piller helvede ud af den) – ikke kan undgå at afsvække eller ligefrem tage brodden og sjælen – ja, selve hjertet ud af det liv, jeg tror på: livet før døden – livet her og nu. Kristendommen forkynder for mig ikke en flugt fra denne verdens tåredal (selv om det nok indimellem kan være fristende), men tværtimod en tillidsfuld væren til stede her, hvor jeg er med alt, hvad jeg har i mig - på trods af alt, hvad der smerter. Mit kristne håb står altså ikke til et evigt liv efter dette, men til min daglige opstandelse eller omvendelse: at jeg må få mod til at leve, som *Gud* har lært mig – at jeg må få mod til at være mig selv og træffe mine valg med frimodighed, som det var *Guds* mening. Mit kristne håb er, at jeg tør leve, mens jeg kan og ikke først, når alt er forbi – eller når jeg sidder på Augustenborg og fortryder, at jeg aldrig turde leve, mens tid var.

At kæmpe med Gud

Men hvad nu, når jeg gang på gang oplever, at mine valg er forkerte? Når jeg oplever, at jeg på ingen måde kunne leve op til den bibelske fordring om at vælge mennesket frem for at leve op til samfundets krav? Hvad nu, når jeg oplever, at det alligevel er frygten og ikke friheden, der styrer mit liv? Når jeg ikke gør det gode, som jeg vil, men altid det onde, som jeg ikke vil, som Paulus erfarede det? Ja, så må jeg jo søge hjælp på en eller anden måde.

Den første betingelse er erkendelsen. '*Kend dig selv*', som de gamle grækere sagde. Den er ikke så selvfølgelig, som man måske skulle tro. Det er de færreste stressede mennesker, der erkender deres sygdom, før det er for sent. Engang spurgte Jesus en mand, der havde været lam i 38 år, om han ville være rask – underforstået: om han egentlig hellere ville blive liggende, hvor han lå. Man må altså for det første erkende 'sygdommen til døden' og i den erkendelse *ville* være rask. *Ville* være et helt (helbredt) menneske. Tænk på dem, Jesus helbredte med ordene: Din (egen) tro har frelst dig! Det var dem, der stædigt og imod alle odds blev ved med at plage mesteren: Ham, der blev firet ned gennem taget, da de ikke kunne komme ind ad døren; den kanaanæiske kvinde, der blev ved at plage mesteren på trods af afvisning og ligefrem hån; den romerske kaptajn, der henvendte sig til jøden Jesus om hjælp; den blinde Bartimæus, der blev ved med at råbe; kvinden med blødninger, der så stort på al skam osv. Eller tænk på lignelsen om den utro godsforvalter, der fik ros for sit desperate bedrageri, eller på den om enken og dommeren: 'Hvis jeg ikke giver hende ret, ender det vel med, at hun kommer og slår mig i ansigtet'. At tro er måske netop at *ville*. Jeg *vil* leve! Som Jakob, der kæmpede i vadestedet med Gud selv: 'Jeg slipper dig ikke, før du velsigner mig!' Den lille, nærmest komisk rasende mand. Men velsignet blev han.

At kæmpe med Gud er måske troens kendemærke, men det er vigtigt at understrege, at 'Guds velsignelse' ikke nødvendigvis er identisk med gode materielle kår, sundhed, afkom, anseelse eller succes, sådan som den ellers ofte opfattes i det religiøse univers. Jeg tror, mange kampe med Gud udspringer af fortrædelighed over livets tilsyneladende meningsløshed og skæbnens uretfærdige spil, når ulykken eller fiaskoen og 'nederlaget' rammer. Hvad har jeg gjort, siden det skulle gå mig så galt? Men den Gud, jeg tror på, blander sig hverken i naturens ubønhørlige gang eller i menneskers ubønhørlige ondskab. Ikke direkte i hvert fald.

Man misforstår nemt Jesu helbredelser, hvis man tager dem bogstaveligt som udtryk for Guds mirakuløse væsen, der også kan komme mig og mine fysisk til gode, hvis jeg tror nok på det eller beder længe og inderligt nok om det. På samme måde som man nemt misforstår opstandelsen, hvis man tager den bogstaveligt som et forvarsel om min egen bogstavelige, fysiske opstandelse fra døden. Begge dele er udtryk for den erfaring, at vi gennem omtanke og indsigt og ved at lytte opmærksomt til Guds ord kan opleve at blive nye, virkeligt levende mennesker. Som f.eks. disciplene på pinsedagen, der sammen oplevede denne pludselige forvandling fra dyb angst og dårlig samvittighed til sprudlende glæde og ukuelig kampgejst. Vores fysiske skavanker må vi selv tage os af eller gå til læge med, og vores fysiske død må vi lære at leve med. Det er ikke så vigtigt i forhold til den virkelige sygdom og den virkelige død,

som er af langt mere åndelig art, og som sagtens kan forpeste et helt menneskeliv. Det er dén sygdom og dén død, Bibelen handler om, og som den forsøger at få os til at tage alvorligt, mens vi kan.

Men hvad laver Gud så egentlig, hvis ikke han hjælper sine elskede børn gennem livet? At Gud ikke løser vores materielle eller problemer for os, betyder ikke, at Gud lader stå til eller har trukket sig tilbage fra verden, der så kan sejle sin egen sø. Gud arbejder utrætteligt på – bl.a. gennem sit ord, men også på mangfoldige andre måder - at vi frit skal omvende os, komme til os selv og blive hele, levende mennesker, der forstår, at det er os, der har ansvar for livet. Det er derfor, det er så vigtigt at kunne lytte opmærksomt og årvågent med alle sanser åbne, så vi ufortrødent tager kampen op og handler derefter som de frie mennesker, vi er skabt til at være. Det ansvar kan Gud ikke tage fra os, uden at han dermed reducerer os til kvæg, og vi kan heller ikke selv frasige os det eller overlade det til andre – ikke uden at vi dermed frasiger os selve meningen med vores liv.

Guds velsignelse er altså ikke identisk med fremgang og velstand, sundhed, magt og ære, men netop med friheden og livsmodet til at kæmpe frygtløst og tappert mod dødbideriet og djævelskabet i mig selv og i mit samfund. Guds velsignelse er hans ubetingede og grænseløse kærlighed mod ethvert menneske, som jeg hele tiden får mulighed for at kanalisere videre med glæde eller afvise af frygt. Guds velsignelse er at turde og ville.

Kød og ånd

For nogle år siden besøgte Kirsten og jeg Skellig Michael, en lille, nøgen klippeø i Atlanterhavet et godt stykke ud for Irlands sydvestkyst. Det var ikke altid muligt at komme derud på grund af det ofte barske vejr, men det lykkedes, og vi blev sat i land for foden af en 700 trin høj trappe, der førte op til toppen af øen. Det særlige ved denne lille forblæste klippeø var, at hér langt udenfor lands lov og ret boede fra omkring år 600 til 1200 en lille flok munke, som opretholdt deres spartanske liv gennem fiskeri, fuglefangst (der var en gigantisk sulekoloni på nabooen) og lidt dyrkning af grøntsager på de sparsomme grønne områder på øen. Deres boliger og fællesrum bestod af stenkuber, der var opført på toppen af øen, og som endnu står den dag i dag. Her levede denne lille koloni på højst 12 mennesker langt fra verdens larm i næsten fuldkommen isolation, indtil moderkirken besluttede at kalde den ind på fastlandet, hvor den angiveligt kunne gøre mere gavn. Det spørgsmål, der meldte sig, mens vi trodsede Atlanterhavets ganske hårde søer og stavrede op ad de 700 usikre trin, der var hugget ind i klippesiden – og ikke mindst da vi sad inde i en af disse nøgne stenkuber - var først og fremmest spørgsmålet om, hvad der dog fik disse munke til at forlade verden og isolere sig på et så fjernt og utilgængeligt sted.

Svaret er selvfølgelig: Gud. Det er troen på Gud, der får mennesker til at forlade denne verden for at nærme sig en virkelighed, der så at sige overgår virkeligheden. For dem er verden, som vi kender den med dens kulturer og civilisation og med hele opbygningen i familier, stammer, klasser og hierarkier, lov og moral og statsautoriserede religioner - og ikke mindst med dens evige frygtbaserede magtkampe - kun i en vis forstand virkelig – nemlig i den forstand at den findes. Men bagom denne virkelighed findes der en anden og sandere og dybere – dvs. mere *menneskelig* - virkelighed, som de kalder Gud.

Livet i denne verden er som et skuespil – en middelmådig menneskeskabt maskerade, der skal gøre det ud for virkeligheden, men som blot er et rollespil, hvor mennesker tildeles eller tilkæmper sig deres forskellige roller, bærer de dertil egnede masker, og hvor det gælder om at kunne sine replikker, så man med tiden kan få den hovedrolle, man drømmer om, eller måske blot kommer igennem med skindet på næsen. Spillet er styret af love og regler og strukturer, som ovenikøbet kaldes guddommelige. De fleste mennesker accepterer spillet eller finder sig i det – måske fordi de tror, det er den eneste virkelighed.

Det var dette mange gange så urimeligt hårde rollespil, munkene på Skellig Michael havde forladt. De var trådt ned fra scenen og havde forladt teaterbygningen, fordi de længtes efter noget andet. Måske fordi de ikke kunne deres roller så godt – men først og fremmest fordi de fornemmede et kald – et guddommeligt meningsfuldt kald ud af den tomme verden og ind i den virkelige virkelighed. De havde taget konsekvensen af det, som Sigmund Freud (1856-1939) kaldte *'Das Unbehagen in der Kultur'*,⁴ og som man kunne opfatte som en påfaldende menneskelig 'uegnethed' til at leve i civilisationen. En angstfremkaldende uegnethed, der bl.a. giver sig udslag i psykiske og fysiske forstyrrelser og et overforbrug af angstdæmpende midler. I dag er denne længsel efter en dybere virkelighed i vores del af verden repræsenteret ved en voksende sans for spiritualitet, der kommer til udtryk i form af lysglober, kristuskranse, meditationsgudstjenester, pilgrimsvandring, retræter osv., men som også er under indflydelse af østens religioner og oprindelige folkeslags livsvisdom.⁵

Kaldet for de gamle munke var selvfølgelig Jesu kald. Det var ham, der stod nede i den halvåbne dør bag tilskuerrækkerne og hviskede sit: følg mig! Og det var hans ånd, der overbeviste dem om, at det var Guds stemme, de hørte. De forstod, at han levede i dem, selv om (eller snarere fordi) han var blevet ofret på verdensmagtens scene, fordi han hverken kunne eller ville acceptere spillereglerne. End ikke dødens ultimative spilleregler lå han under for. Og så gik de. Ganske som disciplene, der forlod alt for at følge et kald, de dårligt forstod. Tænk på Kingos stærke salme 'Far, verden, far vel!': Alt, hvad vi bruger det meste af vort dyrebare liv på - arbejde, bekymringer, magt, rigdom, ære, anerkendelse, venskab og sex - er blot forfængelighed, forfængelighed! Kun i Guds rige findes det sande og meningsfulde borgerskab – i Abrahams skød.⁶

Kingo forlod dog ikke denne verden – i hvert fald ikke før til sidst. Tværtimod, kan man vist roligt sige, levede han livet fuldt ud som stærkt kongetro embedsmand, dybt forelsket i sin Chrysellis og med alt, hvad hans salme ellers forsøger. Ligesom de fleste lutherske kristne fandt han sig til rette med dette borgerskab i begge riger – det verdslige og det åndelige.

Som bekendt foretog Martin Luther (1483-1546) den modsatte bevægelse af munkenes på Skellig Michael og forlod efter svære kampe augustinereremiterklostret og dermed sit klosterløfte, giftede sig med en bortløben nonne, Katharina von Bora og blev en sat borger, samtidig med at han bevarede sit engagement og sin lidenskab i kampen mod det, som han anså for kirkens ukristelige opførsel og den almindelige uvidenhed. Denne kovending kom i høj grad til at præge den senere lutherske forståelse af forholdet mellem kød og ånd. Luther opdagede, at borgerskabet i Guds rige ikke var betinget af ydre omstændigheder som klostre eller gudsstater eller for den sags skyld af særligt gudelige eller fromme måder at leve sit liv på. Guds rige er et åndeligt rige, som findes overalt, hvor Guds vilje sker her i denne verden. I den forstand er den kristne både medborger i og medarbejder på Guds rige. Men egentlig står dette rige ikke i modsætning til verdens mange riger med deres regenter og øvrigheder, love og forordninger. Også de er nemlig indsat af Gud som en nødvendig ramme om tilværelsen – bl.a. som et nødvendigt værn mod den syndighed og ondskab, som bor i alle mennesker. Derfor skal man ikke sætte sig op mod øvrigheden - i den formening, at man derved fremmer Guds rige. Tværtimod bliver det eneste, man fremmer, lovløshed, pøbelvælde og anarki. Kun hvor øvrigheden blander sig utidigt i det åndelige riges forhold f.eks. ved at forhindre evangeliets forkyndelse eller udviser regulær sindssygdighed er det tilladt den kristne at begå passiv ulydighed og udvandre, men aldrig gribe til vold.⁷

Den engelske religionshistoriker Karen Armstrong, der også på et tidspunkt forlod sit katolske nonnekloster i en smertelig erkendelse af, at hun slet ikke var religiøs, skriver om religionens væsen: *'Formålet med religion var at leve et intenst og rigt liv her og nu. Religiøse mennesker er ambitiøse. De ønsker et liv, der flyder over med betydning. ... I stedet for blot at være et dagligdags krus, ønskede de, som Kungfutsu lærte, at forandre sig selv til et smukt rituelt kar, fyldt til randen med den hellighed, de lærte at se i*

livet. De prøvede at hengive sig til det udsigelige mysterium, de opfattede hos ethvert menneske og skabe samfund, der ærede og respekterede den fremmede, udlændingen, den fattige og den undertrykte'.⁸

Her opfattes troens konsekvens som en lidenskabelig hengivelse – ikke så meget til særlige religiøse og slet ikke verdensforsagende praksisser - som til medmennesket; i en stadig søgen efter livets sande helligdom eller mysterium, som vi måske aner i naturen og i os selv og vort medmenneske. Det er denne søgen, der på mange forskellige måder fører mennesker ud over civilisationens og dens opdragelses normalitet i retning af det, vi kalder Gud. Søg, og I skal finde. Bank på, og der skal lukkes op. Men i modsætning til Luther indebærer Karen Armstrongs søgen også et klart samfundsengagement i retning af at ville ændre - også rent politisk – de forhold, man finder utålelige, hvilket måske ikke er så underligt, tiden taget i betragtning. Vi lever trods alt i en anden, langt mere bredt oplyst og langt mere demokratisk tid, end Luther nogen sinde kunne forestille sig. Luther gav os en enorm frihed ved skånseløst og lidenskabeligt at afsløre det religiøse hykleri og det kirkelige bedrag. Men med sit augustinske menneskesyn og sin angst for pøbelvælde og anarki cementerede han i lang tid fremover den bestående feudale verdensorden, hvor de få magtfulde regerer med fuld hals- og håndsret og med guddommelig eneret over masserne.

At tro på Gud indebærer for mig ikke at forlade verden rent fysisk som munkene. Jeg nyder på alle måder godt af den tryghed og rigdom, civilisationen tilbyder mig her i vores på mange måder så fine lille land, hvilket naturligvis sætter min troværdighed på spil, når jeg samtidig nærmest forkynder civilisationen som det rene djævelskab. Mit religiøse engagement begrænser sig stort set til daglige intellektuelle overvejelser over den kristendom, som jeg nu engang er flasket op med og også bogstaveligt talt har viet mit liv til, men som jeg af en eller anden grund aldrig kan blive færdig med. Tanken om at efterfølge Kristus og dermed tage konsekvensen af min tro rent praktisk plager mig stort set dagligt, men indtil nu er jeg altså hverken gået i kloster eller blot taget på pilgrimsvandring. Faktisk dyrker jeg ikke anden religiøs praksis end lidt kirkegang ind imellem, men holder mig ellers til mine intellektuelle sysler i håbet om, at Guds ord med åndens hjælp nu og da må virke i mig, så det påvirker mine valg og mine handlinger (også de politiske), mit menneskesyn og min selvforståelse.

Religion handler om *alvor* i den oprindelige betydning af ordet: fuldkommen sand, men alvorren går fløjten, hvis man misforstår den som udtryk for den endegyldige og indiskutable sandhed. Alvoren ligger netop i at blive ved med at lytte og spejle og søge – blive ved med at banke på døren til Guds rige. Det er i hvert fald, hvad jeg selv klynger mig til, når jeg nu ikke orker at tage mere spirituelle og praktiske konsekvensen af min tro.

Ifølge evangeliet indebærer denne søgen ikke blot en hyggelig, lidt verdensfjern vandring mod det åndelige med lidt distance til verdens magtkampe og materielle fristelser – et borgerligt liv med sans for en god gudstjeneste eller en lille pilgrimsvandring i ny og næ. For den kristne må livet i verden indebære daglig kamp; *'ej kamp blot for dagligt brød, men kamp for frihed i liv og tro'*⁹ både for mig selv og for alle mennesker, der af den ene eller anden grund er blevet bundet eller stækket. Hvis jeg altså vil følge Kristus. Evangelierne er ikke i tvivl om, at det var hans agenda – og at han mente det. Jesu liv skildres utvetydigt som en revolutionær profets liv. Han kæmpede for alle undertryktes frihed og ret på tværs af de grænser og skel, de politiske og religiøse systemer anså for rimelige, og det blev han henrettet for af magthaverne. Men dermed viste han vejen til et sandt kristent menneskeliv, både hvad angår indhold og lidenskab. Jeg vil tro, denne kamp også gælder min daglige kamp med mig selv – kampen mellem mit magtbegærlige og frygtsomme ego og mit guddommelige inderste selv.

Det er en kamp, der aldrig kan vindes, for der vil altid være undertrykkelse og vold i verden, og jeg vil altid være i splid med mig selv, hvis jeg da overhovedet kommer ind i kampen. Men den kan heller aldrig tabes, for der er altid et levende håb for en kristen. Guds rige skal nok komme, og det eneste, man aldrig må gøre, er at opgive kampen - som f.eks. den dovne tjener

i lignelsen om de betroede talenter. Hvad enten man nu tror, man har vundet den, som 'den rige bonde' eller farisæeren i helligdommen eller tabt alt, som 'den fortabte søn' eller som tolderen i den samme helligdom. For på samme måde som pilgrimsvandringen eller jagten på den hellige gral i sig selv er målet for vandringen, er kampen for livet livet selv: '... Hvis ej der var noget at kæmpe for, hvad var da vel du og jeg?'

Hvem er jeg?

Tværs igennem vores have løber en gammel hovvej – altså den vej, bønderne fra Svanninge gik for at udføre hoveriarbejde for herremanden på Østrupgaard. Disse hovbønder var regulært ejet af herremanden, som de derfor skyldte alt. Herremanden på sin side var – om end nok mere formelt - ejet af enevoldskongen, som vel var det eneste frie menneske i landet. Han var til gengæld skyldig overfor sin Gud. Dette 'livegenskab' har præget vores historie og vores kultur, hvor egentlig frie mennesker har været en sjældenhed. Romerriget byggede i høj grad på en patronatskultur, hvor alle stod i forhold til andre enten som patroner eller klienter eller begge dele.¹⁰ Mange gange har mennesker kæmpet for frihed fra dette livegenskab. Berømt er Spartacus' slaveoprør mod Rom, der endte med massekorsfæstelser og genoprettelse af den herskende orden. På Martin Luthers tid forsøgte bønderne at frigøre sig fra herremændenes tyranni, men blev slået ned 'som gale hunde' som Luther formulerede sin opfordring til fyrsterne. Blot én af mange oprørsbevægelser. Skipper Clement stod for en anden i Jylland. Totalitære stater har haft hals- og håndsret over borgerne lige fra civilisationens vugge til de fascistiske og kommunistiske imperier i det 20. århundrede. Kolonimagterne - herunder Danmark – har ligeledes 'ejet' kolonierne med indbyggere og alt, og man kunne blive ved. Men hvem ejer mennesker i Danmark i dag? Hvem er vi skyldig overfor? Samfundet? Storkapitalen? Mine nærmeste?

Luther ville vel sige: Gud og hvermand. Et kristenmenneske er fuldstændigt frit og samtidig fuldstændigt bundet i tjeneste til næsten, som det hedder i skriftet 'Et kristenmenneskes frihed'. Bundet - ikke af nogen lov, men af kærlighed. Derfor er det ikke så vigtigt, hvilket samfundslag man tilhører – om man er borger, bonde, fyrste eller herremand – om man er slave eller fri – ja, det er egentlig et brud på Guds orden, hvis man gør oprør mod sin skæbne. Luther frygtede anarki og oprør som pesten, og dog opfordrede han senere fyrsterne til at gøre oprør mod den katolske kejser Karl, hvilket han bruger megen juridisk og teologisk energi på at forklare. Men for så vidt har han jo ret. Er man kristen, er man i virkeligheden kun ejet af Gud og ingen anden – man er således kun skyldig overfor én magt, nemlig kærlighedens magt. '*Vær ingen noget andet skyldig end at elske hinanden; for den, der elsker andre, har opfyldt loven*', skriver Paulus til romerne (13,8). Den eneste frihed, der betyder noget, er friheden til at elske.

Det, som Luther altså ikke forestillede sig som en mulighed var, at denne kærlighed kunne få politiske konsekvenser – at netop medlidenheden med mennesker, der levede under kummerlige forhold, kunne udfolde sig i et politisk oprør mod den bestående samfundsorden. Men hvis det altså er den korsfæstede Kristus, der er min herre, så må det vel i redelighedens navn også få politiske konsekvenser. Så må jeg som hans tro tjener følge min herres kald og kæmpe for Guds rige mod uretten og enhver form for menneskelig undertrykkelse med alt, hvad jeg kan opbyde. Hvad skulle jeg ellers? 'Gå ud i alverden og forkynd evangeliet!' I ord og handling.

I sin bog 'Efterfølgelse' fra 1937 skelner den tyske teolog, præst og modstandsmand Dietrich Bonhoeffer mellem den dyre og den billige nåde. Den billige nåde er trygheden i troen på syndernes forladelse uden nogen form for lydighed mod kaldet og uden anger over de manglende gerninger. Den er gift for kirken, hævder han. Det burde vel ikke komme som nogen overraskelse, men det er, som om den reformatoriske angst for 'gerningsretfærdigheden' har handlingslammet vores lutherske kirke, så selv de mest åbenbare former for magtmisbrug, vold og undertrykkelse af mennesker ikke kan få den op af stolen og agere politisk. En kirke i et demokratisk samfund har netop mulighed for at lægge pres på politikerne, men gør det aldrig

her hos os, for af frygt for at være luthersk teologisk ukorrekte eller støde nogen fra sig tør ingen udtale sig på kirkens vegne. Problemet er bare, at ved at tie om politik i et demokratisk samfund udtaler man sig netop med en stiltiende accept af de bestående politiske forhold. Det er en forståelig frygt, fordi historien er så fuld af mislykkede forsøg på at skabe kristne stater. Allerede reformatoren Jean Calvin (1509-64) ville skabe en såkaldt gudsstat i Geneve, men den endte i et regulært blodbad af henrettede dissidenter. Det samme kan man måske sige om kommunismen, der i sit væsen byggede på kristne værdier om lighed, frihed og broderskab, men som led så krank en skæbne i Sovjetunionen. Men sådan er det jo gået mange andre forsøg på at skabe mere menneskelige forhold. Til gengæld er der jo også nogen, der er lykkedes – i hvert fald for en tid – bl.a. vort eget velfærdssamfund, der bygger på de store bevægelser fra forrige århundredskifte, arbejderbevægelsen og andelsbevægelsen, der begge har rod i kristne, humanistiske værdier.¹¹ Skal dårlige erfaringer med sandheden afholde os fra at søge den? Skal vi ikke tværtimod kæmpe videre for det, vi tror på – ikke afskrækkede, men berigede af de dårlige erfaringer? Jeg er selvfølgelig fuldt ud klar over, at kirkerne rundt omkring gør en overordentlig stor social indsats, men det er kirkens påfaldende mangel på *politisk* konsekvens, jeg anholder. Velgørenhed og frivilligt socialt arbejde er en uvurderlig gave til ethvert samfund. Man skal bare ikke glemme, at ethvert kristent samfund må have som overordnet politisk mål at gøre al valgørenhed overflødig. Tænk på den brasilianske biskop Helder Camaras bitre konstatering: De elskede mig, når jeg hjalp de fattige og syge, men da jeg begyndte at foreholde dem deres politiske ansvar, kaldte de mig for kommunist og smed mig ud.

Det manglede bare

Måske handler det om det menneskelige ambitionsniveau, som er ganske højt set ud fra Bibelen. Der må ikke finde undertrykkelse og magtmisbrug sted af Guds mennesker. Ingen må eje andre. Alle mennesker skal have gode og frie kår. Alle skal have nok. Det manglede bare.

Det manglede bare, at jeg fik en god og tryk opvækst og mad hver dag. Det manglede da bare, at jeg har et sted og et menneskeligt fællesskab, som jeg kan være en del af i frihed og ansvarlighed. Mad og frihed og fællesskab er vel i og for sig ikke noget at takke for, men snarere en del af menneskelivets selvfølgeligheder, som hører med til Guds frie gave. Disse skabelsens livsfornødenheder – det daglige brød - er ikke i sig selv underfulde – de hører med til skabelsen. Til gengæld er det dybt chokerende og burde fremkalde både vrede og oprør, når de ikke er til stede – f.eks. som følge af grådighed, magtbegær eller 'højere hensyn' end det enkelte medlem. Hvis jeg lider nød af den ene eller anden grund, så manglede det vel bare, at nogen kom og hjalp mig. For sådan er menneskeligheden nu engang. Den systemiske ulighed, som har fulgt civilisationen gennem alle århundrederne, og som stadig uddybes gennem et umenneskeligt økonomisk system, er udtryk for vold mod den mest grundlæggende og naturlige menneskelighed. Eller med evangeliets ord: det manglede da bare, at samaritaneren hjalp den døende mand i grøften og ikke gik forbi som 'de hellige', der i lignelsen udstilles som umenneskelige i al deres forlorne hellighed (Luk 10,33ff). Det ved enhver. Det manglede da bare, at kongen eftergav den gældbundne tjener hans enorme gæld. Det er tjeneren i lignelsen, der udstilles som umenneskelig overfor sin medtjeners klatgæld (Matt. 18,21-35). Det manglede bare, at man giver mad til de sultne, drikke til de tørstige, tager sig af de fremmede, klæder de nøgne på, ser til de syge, besøger de fængslede (Matt. 25,35ff). Næstekærlighed og medmenneskelighed og barmhjertighed er ikke de store og dybe og enestående tilkæmpede, måske endda religiøst betingede følelser, vi udråber dem til – de er naturlige for normale mennesker, men åbenbart ikke for alle systemer.

K.E. Løgstrup (1905-1981) var måske inde på tanken med sin fænomenologiske beskrivelse af de såkaldt suveræne livsytringer som barmhjertighed, tillid, åbenhed osv. Det er dem, der kommer først, men som eftertanken ofte tilbageviser.¹² Jeg er som menneske beregnet eller

skabt eller kodet til at tage mig af andre, og når jeg alligevel kan finde på ikke at gøre det, skyldes det bl.a. de sære forkvalede overvejelser om, hvorvidt det nu kan betale sig for mig eller for samfundet. Om jeg egentlig skylder den eller den noget. Jeg sætter som præsten og levitten i lignelsen hele eftertænksomhedens kalkulerende apparat i gang, inden jeg handler eller som regel netop derfor *undlader* at handle. Og dette apparat er ikke nødvendigvis medfødt – det er en tillært konstruktion, der følger med civilisationens frygtbaserede opdragelsesnorm. Konfliktforskeren Jan Atle Andersen mener, at mange konflikter bunder i den opdragelse, de fleste af os har fået, hvor vi fra starten får ansvar for de voksnes velbefindende og skal sørge for, at far ikke bliver vred og mor ikke ked af det. Vores primære mål bliver at være gode og pæne, hvorved vi står i fare for at miste os selv som selvstændige, modne mennesker og dermed bliver lette ofre for andres dominans. Vi kommer til at ligne børn i store kroppe. Denne uselvstændighed modsiges bl.a. af evangeliet.¹³ Måske er det virkelige slaveri et andet end forne tiders hoveri for den ene eller den anden herremand. Måske handler kampen ikke mindst om at blive fri for mig selv. At slippe bekymringen for mit eget liv – om jeg nu er god nok – om jeg får, hvad der tilkommer mig - om jeg nu bliver til noget eller lever op til kravene eller idealerne eller de mange hensyn - så jeg bliver fri til at leve livet i kærlighed til min næste, sådan som det er min egentlige bestemmelse. 'Næste' er et gammelt ord for nærmeste eller nabo, men i kristen forstand er min 'næste' åbenbart hvem som helst, jeg møder på min vej uanset 'kvalifikationer' (jf. lignelsen om den barmhjertige samaritaner, der er et svar på spørgsmålet om, hvem min næste er). Måske er jeg selv min strengeste og mest nådesløse herremand – ikke mindst i dag, hvor kravene til den enkelte synes at være umådelige.

Den religiøse eksklusivitet

Kristendom handler i høj grad om fællesskab - om hjemlighed i forhold til Gud og mennesker – men dermed kan den også opfattes som en form for kærlighedserklæring til denne eller hin hjemlige kreds: *Vi* er de sande troende. *Vi* står sammen om Bibel og Bekendelse. På den måde kan kristendommen som andre religioner bruges til at afsondre sig fra de andre med – fra dem, der ikke tror som os – og dermed indhulle os i et trygt og eksklusivt trosfællesskab.

Men evangeliet advarer samtidig imod enhver form for eksklusivitet – mod dem-og-os tankegangen, som er så besnærende. Jeg kan ikke ophøje f.eks. familien eller fædrelandet eller mit særlige kirkesamfund til guddommelighed, for så går det galt, så herligt identitetsskabende og så indlysende rigtigt det end kan forekomme for den nationale sammenhængskraft og tradition eller de såkaldt borgerlige værdier. Så mister jeg selve pointen i evangeliet. Jesus advarer stærkt imod de eksklusive fællesskaber i familien, samfundet og i religionen.¹⁴ Fællesskabet – herunder familien - må aldrig eje dets medlemmer. Kun Gud kan et kristenmenneske tilhøre – den Gud, som er himlens og jordens skaber. Det fællesskab, kristendommen handler om, er et universelt fællesskab blandt alle mennesker på tværs af alle etablerede fællesskaber, og det betyder igen, at de eksklusive fællesskaber, jeg selv er en del af i familien og fædrelandet og menigheden, nok er min virkelighed, men ikke *bele* min virkelighed. De mister deres absoluthedskrav. Det er måske derfor, trosbekendelsen indledes med: 'Jeg tror' (credo) og ikke 'Vi tror', som vi plejer at sige i kirken. Fordi trosbekendelsen ikke vil tages til indtægt for vore egne etablerede, eksklusive fællesskaber.

Dette skift fra 'jeg' til 'vi' er måske mere betydningsfuldt, end man umiddelbart skulle tro, for det ændrer selve troens væsen fra den omtalte hjertelige tillid (kærlighed) til den eksklusive troskab, der udspringer af frygt – frygt for døden, frygt for de fremmede – frygt for livet. Et gennemgående mantra i evangelierne er netop '*Frygt ikke!* – for hvor frygten er, kan kærligheden ikke komme til. '*Frygt findes ikke i kærligheden*' som Johannes skriver i sit første brev (4,17f). Derfor kan den kristne tro aldrig lukke sig om sig selv i eksklusive rettroende fællesskaber, men må være en åben, udadvendt og altfavnende tillid. Den sikkerhed for 'den rette tro', fællesskabet giver, er en falsk sikkerhed, der holder mig borte fra troens sande

virkelighed. Livet handler nu engang ikke om at få ret, men om at elske. Det gælder også for kirken.

Jeg tror, David Steindl-Rast har en pointe, når han hævder, at trosbekendelsen på et kristent sprog udtrykker en tro og en universel længsel, der findes hos alle mennesker på tværs af kulturer, religioner, overbevisninger, traditioner og sprog.¹⁵ John Dominic Crossan hævder i øvrigt det samme vedrørende Fadervor.¹⁶ For så vidt ville trosbekendelsen og Fadervor kunne fremsiges af alle mennesker, fordi de udtrykker en dyb almenmenneskelig længsel – taler til de dybeste lag i den fælles menneskelige bevidsthed. Den muslimske digter, dervish og meget andet, Rumi, der levede i Persien i 1200-tallet, har udtrykt denne dybe menneskelige universalitet således:

*Ikke kristen, jøde eller muslim, ikke hindu
buddhist, sufi eller zen. Ikke nogen religion
eller nogen kultur. Jeg er hverken fra øst eller vest,
jeg kommer ikke op fra havet eller op af jorden
ikke fysisk eller aterisk, jeg består slet ikke af elementer.
Jeg eksisterer ikke, er ikke en entitet i denne verden
eller den næste, nedstammer ikke fra Adam og Eva
eller nogen oprindelsesmyte. Mit sted er det stedløse,
et spor af det sporløse. Hverken krop eller sjæl.
Jeg tilhører den elskede, har set de to verdener som én
og denne ene kalder og kender først og sidst, ude og inde
kun dette ånde åndende menneske.¹⁷*

Så kan man jo selv fundere over, hvem 'den elskede' mon er og hvad 'de to verdener' er for nogen.

Den transcendentе kærlighed

Sagt på en anden måde: Kærligheden til min elskede og til familien og til fædrelandet er noget af det bedste, vi ved, og for så vidt kan jeg, hvis jeg ellers turde, dø for både det ene og det andet, om så det gælder. Det ligger jo også i selve kærlighedens væsen. Virkeligt elske kan man vel kun 'til døden os skiller', som bryllupsritualet så rigtigt siger det, og *større kærlighed har ingen, end den der sætter livet til for sine venner* (Joh. 15,13). Men det betyder som sagt ikke, at denne form for eksklusiv kærlighed dermed også er identisk med Guds rige eller med Gud i ordets egentlige betydning. At Gud er kærlighed, betyder ikke, at kærlighed er Gud.¹⁸ Gud er ikke, som mange hævder, en projektion af det menneskelige – f.eks. den menneskelige kærlighed eller den familiære eller nationale hjemlighed, men gudsbevidstheden giver på sin egen måde det største og det bedste, vi ved, endnu en dimension – endnu en farve, en glans og en dybde. Den eksklusive kærlighed, vi dyrker, er for så vidt 'kun' en afglans af den kærlighed, vi kalder Gud. Selv det største, vi ved, peger altså hen på noget endnu større og giver os en anelse om noget fuldkomment absolut – eller evigt, hvilket selvfølgelig indebærer, at heller ikke det værste, vi ved, står alene.

I 1. Korinterbrev kapitel 13 forsøger Paulus at beskrive dette 'mere' som den ubegrænsede og ubetingede, gådefulde kærlighed (*agape* på græsk), vi kun kan se stykkevis som i et tåget spejlbillede, men som vi alligevel ikke for alvor kan leve foruden. Den kærlighed, vi kender og praktiserer (*eros* på græsk), er i virkeligheden kærlighed til os selv og vores selvrealisering, men den virkelige kærlighed 'søger ikke sit eget' og 'ophører aldrig'. Den svenske biskop Anders Nygren skrev i 1930'erne et berømt værk: *'Eros och Agape'*,¹⁹ hvor han følger de to kærlighedstanker op gennem kirkehistorien, og Søren Kierkegaard (1813-1855) har i *Kjerlighedens Gjerninger* beskrevet kristen kærlighed som grænseløs næstekærlighed i modsætning

- eller i hvert fald i relation - til den erotiske kærlighed til ægtefælle, familie, venner, fædreland osv. Han anbefaler denne ubetingede næstekærlighed som middel mod den smerte, der opstår, når den erotiske eller begrænsede kærlighed ophører – hvad den jo altid gør på den ene eller anden måde.²⁰

Det, Bibelen kalder Gud, er altså noget transcendent - noget, der overgår selv det, de fleste vil anse for det størst tænkelige, nemlig den hjemlighed, som fællesskabet omkring familien og samfundet og måske religionen giver os. Men alle disse fællesskaber har det ved sig, at de på en eller anden måde er relative og begrænsede af tid og rum – begrænset til den eller det, jeg elsker lige nu – min omgangskreds så at sige. Men ind i og omkring det relative fletter og føjer sig det absolutte, det evige – det, som vi kun kan ane og aldrig helt begribe med vores begrænsede intellekt, selv om det er fuldt og helt til stede her og nu og altså ikke blot afventer en eller anden salighed efter dette begrænsede liv. Det er derfor evangelierne på deres egen sublim måde forsøger at sprænge rammerne for vores allermest indgroede opfattelser af tilværelsen med beskrivelsen af et menneske, der gik langt ud over det menneskelige i normal forstand - ikke mindst hvad kærlighed og fællesskab angår. Evangeliet sender ligesom en føler ind i vores dybeste og mest bortgemte og måske endda forbudte hjertekamre for dér at vinde genklang for det ubegribelige – det virkelig guddommelige og virkelig menneskelige.

Det underfulde

Dette grænseløse 'mere' skildres i Bibelen ofte mystisk som et overnaturligt mirakel af den ene eller anden art (jomfrufødsel, mirakuløse helbredelser og dødeopvækkelser, opstandelse, himmelfart, frygtelig genkomst osv.), men også dét er vel i grunden tænkt som billeder på en særdeles nærværende - i evangeliets sprog: *evig* virkelighed. Og man skal være meget varsom med at gøre billeder på det guddommelige til selve det guddommelige, for så størkner forståelsen på halvvejen. De gamle kaldte det ligefrem afgudsdyrkelse, når mennesker på den måde skabte Gud eller Guds rige i deres eget idealbillede. Kristendommen er for mig at se ikke en erklæret mirakeltro – ikke udover det fantastiske mirakel, at livet overhovedet er til. Jeg bekender med trosbekendelsen ikke en tro på det såkaldt overnaturlige og slet ikke en form for sikker forvisning om det guddommeliges fysiske indgriben i verden. Det mirakuløse er og bliver for mig et billedsprog, der søger at beskrive det virkelige liv eller det sandt menneskelige. Det er et fremragende og særdeles levende sprog, der ofte bruges i dagligdagen og i poesien, uden at billederne derfor tages bogstaveligt. Mange gør det alligevel i religiøs sammenhæng - som udtryk for forståelig ønsketænkning eller måske sand fortvivlelse. Eller måske som udtryk for et velment, men dødsdømt forsøg på at forsvare Bibelen overfor en oplyst skepsis ved at 'videnskabeliggøre' den. Den såkaldte kreationisme, der kæmper for Bibelens skabelsesfortælling som modvægt til darwinismens udviklingslære, og som har stor udbredelse ikke mindst i USA, er for mig at se et skræmmende eksempel på sådan en misforstået videnskabeliggørelse af myter og sagn.

Noget andet er så, at videnskaben næppe har afdækket alle tilværelsens hemmeligheder. Der er stadigvæk meget i naturen og i menneskelivet, vi slet ikke forstår – bl.a. noget så afgørende som hjernens funktioner og tankens kraft. Relativitetsteoriene og kvantemekanikken i begyndelsen af det 20. århundrede betød om ikke andet, at vi fik en forståelse for, hvor lidt, vi forstår af naturen. Fysikerne gjorde i hvert fald. Det er altså ikke de såkaldte mirakler som sådan, der er problemet – for så vidt 'tror' jeg på dem alle sammen – eller rettere: jeg forstår måske lidt af det, de forsøger at fortælle. Problemet opstår først, når man stiller det underlige spørgsmål: Skete det virkelig? Som om den videnskabeligt dokumenterede faktualitet alene borger for et poetisk udsagns sandhed.

Mange bruger Bibelens mirakelfortællinger som en form for løfte om, at det kan ske igen, men jeg tror, det kan være farligt at leve på en forventning om det mirakuløse – sådan rent bogstaveligt som brud på de somme tider ubarmhjertigt konsekvente naturlove – for man

risikerer at drømme sig væk fra og dermed gå glip af kampen for det virkelige, det ganske jordbundne og konkrete menneskeliv – at gå glip af 'nuet' og evnen til at elske livet, som det er, fordi man hele tiden lever i håbet om en bedre fremtid. Og bitterheden er til at tage og føle på, når det forventede mirakel udebliver.

Teodicé

I den forbindelse må man spørge, hvordan guddommelige mirakler kan forsvares eller lovprises, uden at Gud bliver enten selektiv eller grusom. Hvordan skulle Gud som den ubetingede kærlighed kunne forsvare at holde hånden over nogle – f.eks. hvis de beder om det - men ikke alle andre? Det er bl.a. det spørgsmål, der får Luther og mange andre med ham til at bøje sig for Guds uransagelige og skjulte vilje og måske med Job udbryde det berømte: *'Herren gav, Herren tog. Herrens navn være lovet!*'²¹ Det er også det, der kan få trøstende og velmenende mennesker til at hævde, at Gud nok har en mening med det, som lige nu virker så meningsløst. Ud fra den forudsætning, at den Gud, vi tror på, begribeligvis ikke kan være grusom eller uretfærdig.²²

Men den 'løsning' er jo ikke umiddelbart tilfredsstillende - i hvert fald ikke for mig. Nok bor Gud i 'et utilgængeligt lys', men det bortforklarer på ingen måde den uretfærdige lidelse, som rammer hans skaberværk. Jeg kan levende sætte mig ind i bitterheden hos det forældrepar, der efter at have mistet det tredje barn skrev på gravstenen: *Herren gav, Herren tog*. Punktum. Skal jeg virkelig tilbede og lovprise en skjult Gud, der efter alt at dømme udviser dæmoniske og monstrøse træk? Som giver os liv og glæde blot for at tage det hele igen? Læst bogstaveligt giver det ingen mening, at Jesus opvækker enkens søn fra Nain eller Jairus' lille datter, men ikke alle de andre døde børn. Når han nu åbenbart kan. Det er jo en hån mod livets behårde tragedie. Kun som poetiske fortællinger, der bringer et levende håb til livet i dødens skygge, giver de god mening for mig.

Livet i naturen som vi kender den, er i sit væsen en barsk oplevelse. Vi lever i en hård verden med tænder, kløer og blod i stride strømme i en stadig kamp for at overleve på andres bekostning. Men sådan er vilkårene nu engang – ikke fordi naturen – eller Gud - er ond, men fordi det er nødvendigt med disse aldeles konsekvente naturlove, hvori vi indgår i kortere eller længere tid som en lille del af helheden. Uden denne behårde konsekvens ville universet falde sammen. Balancen ville forrykkes, og det ville få katastrofale konsekvenser.²³ Alligevel trygler vi som regel om nåde og inkonsekvens, når konsekvensen rammer menneskelivet i form af sygdom, ulykke og død, i et desperat håb om, at Gud skal gribe ind. Vi drømmer, og vi elsker de utrolige beretninger om brud på de konsekvente love. Men den Gud, jeg tror på, er ikke en Gud, der griber ind i naturens orden (selv om jeg selvfølgelig somme tider beder ham om det alligevel!). Den Gud, jeg tror på, er en Gud, der beder *os* om at kæmpe for livet – ikke blot vort eget liv, men også *hinandens* liv – ja, som ligefrem anbefaler os at sætte livet til for hinanden, hvis vi virkelig vil leve. At være menneske – at udleve sin bestemmelse – er i høj grad at elske og måske dermed at dø for sin kærlighed.

Spørgsmålet om Guds uudgrundelige væsen har også givet anledning til tanken om forudbestemmelsen (*prædestination*), som en 'løsning' på problemet med den så ulige fordelte smerte i livet. Det er tanken om at Gud ligesom på forhånd har udpeget nogle til frelse og andre til fortabelse. Tanken henter bl.a. sin skriftbegrundelse i Romerbrevet, hvor Paulus skriver: *'Vi ved, at alt virker sammen til gode for dem, der elsker Gud, og som efter hans beslutning er kaldet. For dem, han forud har kendt, har han også forud bestemt til at formes efter sin søns billede, så at han er den førstefødte blandt mange brødre. Og dem, som han forud har bestemt, har han også kaldet, og dem, han har kaldet, har han også gjort retfærdige, og dem, han har gjort retfærdige, har han også beriggjort.'* (8,28-30). *'Hvad er der mere at sige?'* fortsætter han, og det må man jo give ham ret i. Hvis dét står fast, kan man jo hverken sige eller gøre så meget – andet end at håbe. En del kristne mener at kunne få et vink om Guds forudbestemmelse i forhold til den succes, de opnår i livet, men det rimer nu

ikke rigtig med hverken Jesu liv eller hans forkyndelse. Tanken om forudbestemmelsen – som man vel også kunne kalde skæbnetroen – spiller en stor rolle for mange mennesker. *'Que sera sera'*, sang Doris Day i min pure ungdom, Det som *skal* ske, sker. Måske fordi tanken alt andet lige giver en betydelig ro i sindet. Jeg kender også skæbnetroen fra Grønland, hvor f.eks. jollefiskerne i Qeqertarsuaat ikke kunne drømme om at bruge redningsvest, for som de sagde: Hvis det er min tur til at drukne, kan jeg jo ikke gøre noget alligevel.

Men på trods af det tiltalende ved denne tro og på trods af Paulus – og i øvrigt både Johannes, Augustin, Luther og mange andre, finder jeg læren om forudbestemmelsen uforenelig med mit menneskesyn. Jeg mener, at vi hele tiden står i et valg som mennesker, og jeg mener også, at vi har en fri vilje til at bestemme os for det ene eller det andet. Når smerten rammer, skyldes det hverken arvesynden eller at jeg hører til de uheldige fortabte. Det skyldes enten tilfældigheder, min egen efterladenhed eller naturens gang.

Hermed er jeg dybt uenig med Luther, der bl.a. i skriftet 'Om den trælboundne vilje' fra 1525 hævder, at menneskets vilje er bundet af synd og død og djævel og derfor alt andet end fri. Han skriver således til humanisten Erasmus fra Rotterdam (1466-1536), der året forinden havde udgivet en bog om den *frie* vilje: *'Hvem, spørger du, vil så gøre sig umage med at forbedre sit liv? Jeg svarer: ingen, og det er der heller ikke nogen, der er i stand til. For efter dine moralister, som ikke har Anden, spørger Gud overhovedet ikke, fordi de er hyklere. Men de udvalgte og fromme vil den bellige And forbedre; de andre vil gå uforbedrede til grunde. ... Netop denne lære åbner imidlertid også porten til retfærdigheden, døren til Himlen og vejen til Gud — for de fromme og de udvalgte!'*

Men Erasmus har ret. For mig at se kan skæbnetroen dårligt undgå at virke passiviserende på mennesker og måske også på samfund, så man lader ting og forhold bestå, som ikke burde bestå – under henvisning til skæbnen eller til Guds bestemmelse. Kastesystemet i Indien f.eks., der nok er afskaffet ved lov, men som desuagtet trives i bedste velgående. Eller feudalsamfundene i Europa, kvindeundertrykkelsen, slaveriet og mange andre umenneskelige forhold, der alle har været hyldet som Guds mening. Min kristentro – og for så vidt blot et enkelt blik på Jesu liv og lære - opfordrer mig til at *kæmpe* – og ikke til at lade stå til under henvisning til Guds vilje endsige da hans uransagelige forudbestemmelse.

Tro i trosbekendelsens betydning er for mig hverken antagelse af overnaturlige tildragelser eller loyal troskab mod den ene sande kristne lære, men en hjertelig tillidsfuld vished om Guds faderlige, ubetingede og grænseløse kærlighed, som den kommer til udtryk i skabelsen og i Jesu liv og lære. Med denne tro kaldes jeg ind i et altfavnende livsfællesskab og en familær hjemlighed med selve universet, der kalder på min egen ubetingede tillid og kærlighed til livet og til mit medmenneske. Mit liv bliver dermed et kald til lidenskabelig og ufortrøden kamp mod alt, hvad der hindrer og ødelægger livet for Guds mennesker – herunder den frimodige kamp mod mine egne indre dæmoner. I denne kamp gemmer sig både opstandelse og evigt liv.

Kampen for livet i Jesu ånd bliver dermed mit livs egentlige mening – en kamp, som jeg bl.a. kan føre i kirkens religiøse og rituelle regi og sprog som en forkyndelse af frihed til alle mennesker, som en lovsang til det gudskabte liv og som en profetisk modsigelse af systemers magtfulde og voldelige normalitet, når den foregår på bekostning af det enkelte menneskes frihed og værdighed.

Den Gud, jeg bekender mig til, er ikke systemernes, staternes eller imperiernes mægtige anfører-gud, skabt i kejserens billede, men det enkelte undertrykte menneskes Gud og far, hvis eneste magt er kærlighedens almægtige afmagt.

Den Gud, jeg tror på, er den lidenskabelige Gud, Jesus forkynder, som dagligt kæmper til døden af kærlighed for det enkelte menneskes - herunder min - frihed. En frihed, der nedbryder alle menneskeskabte grænser og skel, går over al forstand og ser stort på alle systemer, ideologier og religioner – herunder den kristne.

I tillid til den Gud, tør jeg indimellem leve mit liv med kærlighedens frimodighed, kæmpe mine fortvivlede kampe med glæde og i sidste ende dø med taknemmelighed. Håber jeg.

Fundamentalismen

Det er ærgerligt, at opfattelsen af de såkaldt hellige tekster (især Bibelen og Koranen) er blevet knyttet i den grad til en bogstavelig og fundamentalistisk endegyldig tolkning, at troen som sådan opfattes som en bastant tro på det overnaturlige og måske ikke mindst på en bogstavelig opfattelse af lovteksterne (moselov og sharialov) som eviggyldige og uforanderlige. At bygge en moderne samfundsetik og regulær lovgivning på tekster fra oldtidens mellemøstlige nomadekultur giver for mig ingen som helst mening. Nok kan disse tekster indeholde tidløse sandheder, men læst bogstaveligt bør de ikke længere have indflydelse på menneskers liv. Det har de så alligevel, hvilket giver sig udslag i de mest groteske forhold. Journalist og forfatter Egon Clausen skildrer et rystende eksempel på, hvordan en kristen nævningedomstol i Texas for få år siden dømte en sort mand til døden ud fra moseloven.²⁴ Og eksemplerne på muslimers håndhævelse af barbariske straffemetoder ud fra sharialoven (stening af kvinder og afhugning af hænder f.eks.) chokerer jævnligt en mere humanistisk indstillet verden. Dertil kommer både jødiske og muslimske og kristne krav om herredømme og retfærdiggørelse af regulær såkaldt 'hellig krig' eller 'korstog' ud fra denne bogstavelige tolkning af deres hellige skrifter.

Den amerikanske professor i religionshistorie Charles Kimball har skrevet en række bøger om religion, der bliver ond og dødsensfarlig.²⁵ Han opstiller fem kriterier, der hver for sig bør sætte alarmklokkerne i gang:

1. Påstanden om at sidde inde den absolutte sandhed.
2. Kravet om absolut hydighed.
3. Etableringen af en 'idealtid'.
4. Målet, der belliger ethvert middel.
5. Erklæringen om 'hellig krig'.

Både Karen Armstrong og John Dominic Crossan har udgivet hver sin bog om religion og vold: *'Fields of Blood'* og *'How To Read the Bible and Still Be a Christian'*.²⁶ Emnet er desværre alt for aktuelt, og man kan som Karen Armstrong godt frygte, at den religiøst betingede vold kommer til at true verdensfreden, hvis ikke der gribes ind. Foreløbig har hun stiftet *'Charter for Compassion'* – en verdensomspændende bevægelse, der skal skabe dialog mellem de tre voldelige bogreligioner og engagere mennesker i fredelig sameksistens.

Fundamentalismen – oprindeligt et amerikansk fænomen fra slutningen af 1800-tallet - som har spillet og stadig spiller en stor rolle i de tre bogreligioner – kristendom, jødedom og islam – er i allerhøjeste grad blevet brugt som identifikationsfaktor for 'de sande troende' – dvs. dem, der tog Skriftens ord alvorligt – læs: bogstaveligt. Parret med en til tider aggressiv intolerance har denne identifikation trukket et blodigt spor op gennem det 20. og 21. århundrede i alle tre religioner. Armstrong analyserer i *'Sagen Gud'* fundamentalismens væsen bl.a. som udtryk for en forståelig reaktion på massiv undertrykkelse. Vestens imperialistiske og kolonialistiske mellemøstpolitik i det 19. og 20. århundrede er f.eks. ikke uden skyld i den arabiske islamisme og vel heller ikke i den jødiske ultraortodokse bevægelse.

Også i USA er fundamentalismen i vækst, og der føres voldsomme kampagner mod anderledetænkende kristne. Biskop John Shelby Spong, der har viet sit liv til kampen mod den fundamentalisme, han selv er vokset op i i det såkaldte Bibelbælte, har modtaget adskillige dødstrusler fra dybt forargede kristne, der opfatter hans fortolkning af kristendommen som det rene kætteri.

I sin efter eget udsagn bedste bog, *'Liberating the Gospels'*,²⁷ bygger Spong bl.a. på den britiske teologiprofessor Michael Goulders teori om, at evangelierne bør læses liturgisk. Det vil sige, at de er bygget op over toralæsningerne ved synagogegudstjenesten i det 1. århundrede som en form for jødekrysten prædiken over eller kritisk dialog med de gamle tekster. Goulder havde udarbejdet et komplet system over de fortløbende evangelietekster, der passede sammen med det jødiske synagogeår med dets sabbatter og fester, og sammenfaldet med torateksterne synes umiddelbart påfaldende. Goulders spændende teori er vist aldrig blevet særligt anerkendt i teologiske kredse, men Spong viderebringer den, ikke blot fordi han anerkender den, men også

for at ramme endnu en tyk pæl igennem den bogstavelige opfattelse af evangelierne, så de kan blive frigjorte og åbne sig for læserne med alt, hvad de har i sig af visdom og provokerende skønhed. Evangelierne er ikke fotografier af Jesu liv, skriver han, men malerier, frit komponeret af kunstnerne for at få de dybeste nuancer frem i billedet af inkarnationens mirakel.

Heri vil jeg give ham ret. Man kan umuligt tage Bibelen eller nogen anden hellig bog alvorligt, hvis man reducerer den til en beretning om rent faktuelle begivenheder eller hvis man anser den for at indeholde eviggyldige juridisk – for ikke at sige politisk - bindende lovtekster. De 'hellige' skrifter er skrevet af mennesker i et mytisk/poetisk sprog, som man står sig ved at tage dybt alvorligt, for det er det eneste sprog, vi har, der kommer i nærheden af at udtrykke de dybeste sandheder om vores uudgrundelige menneskeliv – sandheder, som vi til enhver tid arbejder på at fortolke og nyformulere. Hvis vi mener, at vi er færdige med det arbejde, fordi vi én gang for alle har formuleret den endelige sandhed, dør vi åndeligt som mennesker – og forstener som samfund, hvilket historien - også den nyeste - udviser talrige eksempler på. Det sidste ord om Gud og om menneskelivet er endnu ikke sagt – og bliver det forhåbentlig aldrig. I hvert fald ikke før hin dag, hvor vi med Paulus skuer Gud selv ansigt til ansigt.

Den guddommelige genlyd

At kunne sige 'jeg tror' er vel i virkeligheden noget af det største, et menneske kan udtrykke. Det vil jo sige, at jeg hengiver mig i dyb tillid til livet – uanset hvad. Erkender mig selv som en del af noget mere – et livsfællesskab - og tror på, at livet er værd at leve og kæmpe for – at livet er livet værd.²⁸ At tro er måske det modsatte – ikke af tvivl, men af den frygtsomme og bekymrede selvoptagethed, som er en væsentlig del af vores natur. Derfor er tro meget nært forbundet med at elske. Det latinske *credo* (jeg tror), som indleder trosbekendelsen på originalsproget, er ifølge Karen Armstrong sammensat af *cor* (hjerter) og *do* (jeg giver). Jeg giver mit hjerte. Altså en ren og skær kærlighedserklæring til livet. Jeg er her ikke blot for at overleve så godt og længe som muligt, så jeg kan formere mig og hjælpe næste generation godt på vej. Det kan jo være fint nok, men er det så det? Generation efter generation står i samme situation og med det samme spørgsmål: Var det så det? Troen svarer ikke på spørgsmålet om menneskelivets mening, men den indpoder mig i en universel livsfortælling, der omslutter mig og indfletter sig i mit korte og ubegribelige menneskeliv, så det får en ufattelig evighedsværdi. At for eksempel det, vi kalder Gud, blev menneske i jøden Jesus, som rygter siger, er for nogen i stand til at oplyse menneskelivet med en helt ny selvbevidsthed, stolthed, glæde og frihed i forhold til meningsløshedens fortvivlede selvoptagethed. Eventyrligt skildret i evangeliernes mange fortællinger om det forvandlede menneske – f.eks. den om Peters forvandling fra den angstfulde fisker under stormens rasen, der i tillid til Jesus turde stige ud af båden og gå på vandet. Mange gange måtte samme Peter sande, at denne tillid til livet ikke er statisk, men kommer og går. Den stadige kamp, det stadige spring ud i det uvisse, som kommer af at *ville* tro – at *ville* elske livet, er måske ikke langt fra livets mening.

Som regel tegnes denne dimension af menneskelivet som en åndelig dimension,²⁹ måske fordi den er usynlig i sig selv, men ikke i sin virksomhed. Måske fordi den som ånden giver liv og bevægelse i den døde krop. Dermed bliver ånden et billede på det transcendent, uudsigelige 'mere', der fletter sig ind i vores liv – kommer og går, som det vil, ude af vores kontrol - men som dybest set tegner et sandt menneskeliv, giver det substans og mening.

En trosbekendelse er i den forstand mit verbale svar på livets udfordring – på Guds tiltale, om man vil. Mit ja til spørgsmålet om livets mening. Men jeg ser dette 'ja' eller dette an-svar i mangfoldige andre sammenhænge. Jeg ser det ikke mindst i naturen (*natura*: fødsel), som H.A. Brorson (1694-1764) gør det i sin smukke hyldestsalme til Skaberen: 'Op al den ting, som Gud har gjort'.³⁰ Eller som Joseph Haydn (1732-1809) gør det i sit mesterværk, 'Skabelsen'. Eller

som Frans af Assisi (1182-1226) gør det i sine bønner.³¹ Naturen er én stor genlyd af det guddommelige, i form af spiring, vækst, modenhed og død og så den hårfine interaktive balance, der holder det hele i gang. Naturen tror virkelig på Gud! Og jeg ser det, når mennesker udlever deres bestemmelse. Det gør godt at se mennesker udfolde deres englevinger. Og det gør ondt, når det ikke sker. Når mennesker er stækkede af den ene eller anden grund.

Vandringen

Da jeg var spæd havde jeg selvsagt ikke alle disse overvejelser over livets mening – jeg var en ubevidst del af Gud så at sige. Jeg levede fuldt og helt. Måske er det det, Jesus taler om, når han i Mark. 10,14f påstår, at hvis ikke vi bliver som *spædbørn*, kommer vi slet ikke ind i Guds rige (vi bruger citatet ved barnedåben i kirken og måske som begrundelse for samme). Men som jeg voksede op, blev jeg på grund af min tiltagende selvbevidsthed nødt til at sætte mig udenfor det guddommelige liv for at betragte det og dermed erfare og erkende det. Den rene væren og hvilen i Gud fortonede sig mere og mere og blev til små glimt og længsel tilbage. Livet blev kompliceret gennem opdragelsens skyldbetonede og konsekvensberegrende vejledning i ret social adfærd og de deraf følgende anstrengelser for at undgå dommen og straffen. Jeg spiste af kundskabens træ og opdagede mig selv i en dybt kompliceret sammenhæng med andre og for så vidt også med Gud, så jeg skjulte mig af frygt, og resten af mit liv har været præget af længsel efter at komme hjem til min barndoms tabte genlyd.

Man kan selvfølgelig vælge denne besværlige livsvandring fra og blive hjemme i sin barnetro eller i den overleverede tradition, hvad de fleste mennesker vel gør ganske ureflekteret, eller fordi de tror, de skal. Måske også fordi det alt andet lige giver et noget mere overskueligt og ikke mindst trygt liv. Det er altid rart at vide, hvem man er, og hvor man hører til – hvad der er rigtigt og forkert, og religionen tilbyder netop denne fred og ro med sit liv.

Til gengæld tror jeg, man risikerer at miste en dyrebar del af menneskelivet - friheden til at være det reflekterende, kritiske og kæmpende menneske, livets uudgrundelige kompleksitet og indlysende uretfærdighed selv byder op til. Spørgsmålet er jo, om vi ikke netop er skabt til denne vandring – om ikke den er en afgørende del af vores bestemmelse som mennesker? Ligesom ulven er skabt til at være ulv og ikke lænkehund. Så hvis vi i den bedste mening blokerer for denne tvivl og anfægtelse eller ser stort på den – f.eks. af hensyn til fællesskabets alment anerkendte og autoriserede tro eller vores egen trygge rodfæstethed - når vi måske aldrig hjem til den virkelige tro, som altid er *min* tro.

Den amerikanske digter, præst og teologiprofessor Amos Wilder (1895-1993) taler i bogen 'Early Christian Rhetoric' om 'den anden naivitet', som er det modne menneskes genopdagelse af evangeliets poetiske billedsprog – det sprog man som barn uden videre forstod. Men denne 'anden naivitet' kommer ikke af sig selv – og slet ikke, hvis man som voksen ikke tør forlade sin barnetro. Som altid kræver det hårdt arbejde, tålmodighed, vovemod og stædighed at nærme sig meningen med livet, men det er alt sammen anstrengelsen værd.

Noter

- ¹ Friedrich Nietzsche, 'Moralens Genealogi', Gyldendal norsk forlag 1969.
- ² Modsigelsen af kræmmerretfærdigheden skildres levende i lignelserne om arbejderne i vingården (Matt. 20,1-16) og om den fortabte søn (Luk. 15,11ff). I begge lignelser vækker den guddommelige kærligheds overflod voldsom vrede.
- ³ Fra Annie Coghill's: 'Arbejd, til natten kommer' Den danske Salmebog 2003 (DDS) nr. 360.
- ⁴ Sigmund Freud, Kulturens Byrde, Hans Reizel, 3. udg. 1999.
- ⁵ Se f.eks. Peter Ruge: Kirkevandring – en spirituel praksis, Religionspædagogisk Forlag 2008.
- ⁶ DDS nr. 615.
- ⁷ Denne holdning ændres dog med tiden hos Luther bl.a. under indflydelse af truslen fra Kejser Karl mod de evangeliske fyrster, som han til sidst opfordrer til at opruste mod kejserens hære.
- ⁸ Karen Armstrong, Sagen Gud, ANIS 2010 s. 275.
- ⁹ Se H.V. Kaalunds smukke sang herom i Højskolesangbogen 18. udg. (HS) nr. 97: 'Jeg elsker den brogede verden'.
- ¹⁰ Se J.D. Crossan and J. Reed, 'In Search of Paul', HarperCollins 2005.
- ¹¹ En glimrende indføring i andelsbevægelsen fra dengang det gjaldt findes i Ove Korsgaards smukke fortælling om sin familie og livet på Mors: Solskin for den sorte muld – om slægt og folk, Gyldendal 2013.
- ¹² K.E. Løgstrup, 'Norm og Spontaneitet', Gyldendal 1972.
- ¹³ Jan Atle Andersen, 'Folkeskikk og uskikk på jobben', Kolofon 1984.
- ¹⁴ Se f.eks. Matt. 10,37: 'Den, der elsker far eller mor mere end mig, er mig ikke værd, og den, der elsker søn eller datter mere end mig, er mig ikke værd'.
- ¹⁵ David Steindl-Rast, Deeper Than Words, Doubleday Religion 2010.
- ¹⁶ J.D. Crossan, The Greatest Prayer, HarperCollins 2011.
- ¹⁷ Fra Rumi, Selected Poems, Translated by Coleman Banks, Penguin Classics 1995. Min oversættelse.
- ¹⁸ Dette spørgsmål behandles indgående i kapitel 3 om Tilværelsens Grund i John A.T. Robinson, 'Honest to God' fra 1963. Bogen, der blev solgt i millionoplag især i England og USA, er oversat til dansk med titlen: 'Oprigtig overfor Gud', Jespersen og Pio 1963.
- ¹⁹ Anders Nygren, Eros och Agape I-II, Verbum 1930 og 1936
- ²⁰ Søren Kierkegaard, Kjerlighedens Gjerninger, Gyldendal 2013
- ²¹ Læs Jobs Bog i Det gamle Testamente om rigmanden, der pludselig mister alt. Han vil dog ikke anerkende sin ulykke som et retfærdigt resultat af sine egne synder, så han går i rette med Gud og forbander ham ligefrem, men til sidst bøjer han sig alligevel for Guds uudgrundelige storhed - uden at vide, at hele miseren faktisk skyldtes et væddemål mellem Gud og Satan.
- ²² Teodicéproblemet – spørgsmålet om Guds retfærdighed – har været genstand for intense drøftelser op gennem det meste af teologiens historie. Det skyldes naturligvis den præmis, at der findes et almægtigt væsen derude et sted, der er i stand til at gribe ind i naturens konsekvente orden – eller som kan vælge at lade være.
- ²³ Tænk, hvis solen virkelig stod stille i Gibeon og månen i Ajalons dal, for at folket kunne få deres hævn over amoritterne (Jos. 10,13).
- ²⁴ Egon Clausen, De dødes Rige, Gyldendal 2002.
- ²⁵ Charles Kimball, When Religion Becomes Evil, HarperCollins 2003.
- ²⁶ Karen Armstrong, Fields of Blood, Religion and the History of Violence, Deckle Edge 2014. Crossan, J.D.: How To Read the Bible and Still Be a Christian, HarperCollins 2015.
- ²⁷ J.S. Spong, Liberating the Gospels, HarperSanFrancisco 1996.
- ²⁸ Fornemt udtrykt af Jørgen Gustava Brandt i salmen 'Tænk at livet koster livet' DDS nr. 14.
- ²⁹ Et smukt eksempel herpå er Grundtvigs salme 'Stiftet Guds søn har på jorden et åndeligt rige' DDS nr. 318.
- ³⁰ DDS nr. 15.
- ³¹ F.eks. DDS nr. 17.